

AZ ISTENI SZERETET NAGY KÖLTEMÉNYE

Valamikor, az évezredek messzeségében, valahol, a távoli Judeában, megcsendült egy ének. Nem tudni, mikor, s nem tudni, ki volt a költő, aki először eldalolta. De szent ez az ének, mert minden mozzanatában a kimondhatatlant, a mérhetetlent tükrözi, azt a határok nélkül való áramlást, mely létrehoz, fenntart és magához ölel. Ez a relativ léte és Abszolútumot titokzatosan egybeforrasztó költészet: a Canticum Cantorum, az Énekek Éneke.

Tárgya voltaképpen egy nagyon nagy hasonlat: midőn szembeszökő, betűszerinti értelemben egy jegyespár egymás iránti vonzalmáról és házasságban való egyesüléséről énekel, az érzékin, testin felülemelkedő, természetfeletti értelemben a Teremtő és a teremtmény szerelméről szól.

Voltak ugyan már az ókeresztény korban is olyanok, akik a szövegnek csak természetes, betűszerinti értelmet tulajdonítottak. Így többek között a IV. és V. század fordulóján élt Theodoros, mopsuestiai püspök is, aki a könyvet egyszerűen epithalamiumnak mondotta, mely Salamon és az egyiptomi királyleány házasságára készült. Ezt a nézetet azonban az V. egyetemes, II. konstantinápolyi zsinat 553-ban elítélte, kijelentvén, hogy a könyvnek a betűszerintnél magasabb, allegorikus értelme van.

Ez az allegorikus értelmezés abban az ószövetségi felfogásban gyökerezik, mely a házasságot Isten és a választott nép viszonyát ábrázolja. Így már Jeremiás próféta is, az izraeliták sivatagbeli tartózkodását említve, Istenhez való ragaszkodásukat és szeretetüket a házastársi hűséghez hasonlíttja. Ugyanilyen értelemben szólnak Isten és a zsidó nép kapcsolatáról más próféták, így Izaiás, Ezekiél és Ozeás is. És mennyire rokon az Énekek Énekével a 44. Zsoltár, ez a liturgiában oly gyakran alkalmazott, fölséges, királyi nászének, mely valamikor az ősi királyság idejében keletkezett, s melyet a zsidó hagyomány is, mint messiási jövendölést tart számon:

*„Ajakadat edesség elömlöte,
azért az Isten megáldott örökre.” (Zs. 44, 3.)*

*„Halljad leány, nézz reám és figyelj:
népedet és atyádnak házát felejtse el.
Kívánja a király szépségedet,
hódolj neki, mert urad ő neked.” (Zs. 44, 11—12.)*

Az Énekek Énekét tehát allegóriának kell tekintenünk. Így került az ószövetségi szent könyvek jegyzékébe, s így lett a zsinagógában peszah ünnepének olvasmányává is. Ezt a meggyőződést a kereszténység a könyvvel együtt, mint hitbéli hagyományt vette át a zsinagógától, a szövegben megénekelte házassággal most már Krisztus és az ő Corpus Misticuma, az Egyház, illetőleg Krisztus és az egyedi lélek kapcsolatát szemléltetve.

A dalok betűszerinti megértéséhez igen sokban hozzásegítettek a Szíria falvaiban, főleg Damaszkusz környékén eszközölt néprajzi megfigyelések. Ezek arról tanúskodnak, hogy az ott ma is szokásban lévő esküvői szertartások igen sok rokon vonást mutatnak az Énekek Énekében foglaltakkal, fényt derítve ezáltal az ősi sémi házasságkötési formákra is. Megállapítást nyert, hogy lakodalmaik általában hét napig tartanak, s azokon a mátkapár, mint király és királynő szerepel. A násznép színes, díszes menetekben vonul fel előttük, énekeiben a vőlegényt, s a menyasszony szépségét magasztalva. Gondoljunk csak itt a III. énekre, a Salamon király szerepét vivő vőlegény fáklafénnyel kísért nászmenetének megkapó leírására.

A lakodalom fénypontja ma is az ún. tábori-, vagy kardtánc, minthogy a menyasszony ezalatt többhelyütt kardot tart a kezében, míg a násznép énekel, zenével kíséri a táncot. A szent szöveg, különösen itt, a VII. énekben, szinte tobzódik a szebbnél-szebb természeti képekben, s az emberi test szépségét leíró hasonlatokban, melyek a melegebb éghajlatú Keleten szabadabbak lehettek a megszokottnál. Így bontakozik ki igazán, a maga leplezetlen realizmusában is magasztosan az a szerelem, mellyel a választott lélek, mámort, örömet és gyönyört a végsőkig fokozva, önfelédtt elragadtatásában teljesen odaadja magát az Istennek.

Betűszerinti értelemben az Énekek Éneke tehát ilyen, a héber nászhetet kitöltő lakodalmi szertartások költői szöveggönyveül szolgálhatott.

A könyv szerzője ismeretlen. „A legszebb ének, mely Salamoné”, vagy „mely Salamonról szól”: ez a pusztán irodalmi forma voltaképpen annyit jelentett, hogy a költeményt, tárgyá és szépsége miatt csak a legbölcsebb uralkodóhoz tartották méltónak.

Salamon király szerzőségére sokan a völgegy Salamon-szerepéből következtettek. A VIII. énekben a völgegy azonban egyenesen szembehelyezi magát Salamonnal, amikor így szól:

*„Salamon szőleje Báál-Hamonban virul:
szőlőskertjén csőszökkel osztozott,
s termése ezer ezüstöt hozott!*

*A z é n szőlő m egészen az enyém!
T e, S a l a m o n, bár tiéd az ezer,
kétszázát a csőszöknek osztod el!”*

Vagyis: a völgegy többre becsüli a maga szőlejét, a menyasszonyt, mert az egészen az övé, s nem adná oda Salamon ezer feleséges háreméért sem.

Újabb értelmezői a könyv keletkezését későbbi, jóval a Salamon uralkodása utáni időkre teszik, mivel nyelvezete, — jóllehet szép és zengzetes, mégsem az ószövetségi héber virágkorából való klasszikus nyelv. Szövegében egészen újkeletű, — perzsa és görög eredetű — szavak is előfordulnak. Ebből többben arra is következtetnek, hogy a babiloni fogság (Kr. e. 605–638) utáni századok valamelyikében íródott.

Egyébiránt a VI. énekben utalás történik Tirsza városára is:

*„Ó, mennyi báj tündöklök testeden!
Szép vagy, mátkám, mint Tirsza városa,
Jeruzsálemként ragyogsz fel nekem!”*

Tirsza, egészen Kr. e. 877-ig, az Omri-dinasztiáig, az északi királyság, Izrael fővárosa volt. Izrael elszakadása viszont csak Salamon halála után, fiának, a tehetségtelen és gögös Roboámnak népelnyomó uralma alatt következett be. A nép szembefordult a királlyal, s a kitört belső forradalom következtében a birodalom kettészakadt. Ekkor alakult meg a különálló északi királyság, Izrael, míg addig az egységes birodalom fővárosa Jeruzsálem volt. Tirsza városának a szövegben való említése, sőt szembeállítás a Jeruzsálemmel, ismét csak Salamon szerzősége ellen, s a könyv későbbi keletkezése mellett bizonyít.

A költeménynek tehát címén, s a benne szereplő királyi völgegy nevének kívül Salamonnal semmiféle kapcsolata nincs.

A könyv nyolc énekből áll, az egyes énekeken belül pedig kisebb-nagyobb egységeket alkotó lírai dalokból, melyekben a király, — Salamon, valamint a királyné, — Szulamit, illetve a pásztor és a pásztorleány szerepét alakító jegyesek hol egymás szépségét magasztalják ún. vaszfokban, (a magasztaló költői leírás arab neve), hol pedig egymás iránti szerelmükről, vagy a jegyesnek

párja utáni epekedéséről énekelnek. Az egyes dalok a héber költészet remekbe formált gyöngyszemei. Maga a könyv egységes egész, jóllehet az énekek sorrendje, az idők folyamán, valószínűleg változásokat szenvedett. Műfaját tekintve, minden líraisága ellenére, dialógusokban mozgó dalaival, átmenetet képez a dráma felé.

Ami most már a formát, az egyes verslábak összeállítását illeti, a szótagok hosszúsága, valamint a héber szó- és mondathangsúly szerint felépülő verssorok belső ritmusának alapvető törvényszerűségei mindmáig kiderítetlenek. Éppezért fordításom fő szempontjául, — a lehetőséghez képest, — a szószertinti hűséget tekintettem, míg az egész könyvet egységbe foglaló formául a rimelő, szabad magyar jambust választottam. Ettől a formától csak néhány helyen tértem el, ahol a szent szöveg hangulati változásai, egy-egy rész nyomatékosabb kiemelése más formát javasoltak (l. az V. énekben és a VII. énekbeli menyasszonytáncban). Mindenütt figyelemmel voltam azonban a héber költészetre oly jellemző „paralellizmus membrorum”-ra, vagyis a gondolatritmusra. „A gondolatritmus a mondatok párhuzamában, összecsengésében áll, mely abból keletkezik, hogy a költő gondolatát két (esetleg több) részre, mondatra, vagy mondatrészre osztja, s a második mondat, vagy mondatrész az elsőt valamiképpen kiegészíti, kifejleszti, megvilágítja. Ez a költői forma sehol sem fejlődött olyan tökéletességre, mint Izraelben”. (Szörényi: Bevezetés a Zsoltárok Könyvéhez.)

Az Egyház liturgiájában újra meg újra fölcsendülnek az isteni szeretet énekének csodálatos dallamai. Olyanős-örök melódiája ez a szeretetnek, mely csakis ott bontakozhatott ki egész mélységében, ahol az évezredek várakozástól eltikkadt lélek ismét rátalált az Istenre, s a szüntelenül megújuló Áldozatban örökre egyesült vele.

*„Fejem a balkezén,
és ölelő jobbajában fekszem én.”*

ujjong fel a menyasszonnyal.

„Szeretet az Isten: aki szeretetben él, Istenben él, és Isten őbenne.” (1 Jn. 4. 16.) A tökéletes szeretet lényege, hogy kiüresíti önmagát, odaadja magát valakinek. Isten szeretete végtelen, önátadása is mérhetetlen. „Nagy-nagy Szívének nem volt elég a kis Galilea és az arasznyi harminchárom év. Minden idők minden emberére szomjazott, mindnyájunk meleg közelébe vágyott, mindnyájunk élete, ereje, szíve akart lenni!” (P. R. Plus.) Ez a kezdet és vég nélkül való közénk-kívánckozás, ez a mérhetetlen vágyakozás sugárik felénk az Éneknek Énekének költői soraiból.

Hogyan is érthették volna meg azok, akik földies, füledt, érzéki szempontból akarták megközelíteni? Vajon lehet-e csak földi az a szerelem, amelyről így énekel a költő:

*„Tégy engem, mint pecsétet, a szívedre,
tégy, mint pecsétet, karjaidra engem!
Erős a szerelem, mint a halál,
s a féltés, mint az Alvilág, kegyetlen!
Eleven tűz, emésztő láng, örök:
tengernyi víz fáklýáit el nem oltja,
sodró folyam magával nem sodorja...
Add érte házad valamennyi kincsét,
mellette mind csak száználmas kicsinység!” (VIII. ének.)*

Mi más ez, mint a három isteni Személyt egységbefonó végtelen Szeretlem fölvilánása bennünk, Isten képére és hasonlatosságára teremtett emberekben? Így érezték ezt az Aquinói Szent Tamások, Szent Bernátok, Keresztes Szent

Jánosok és Nagy Szent Teréziák, akik ebben a keleti természet egész ragyogását tükröző dallam-áradatban fölfedezték a maguk legbensőbb, legmélyebb, legrejtettebb, — és egyben leghatalmasabb Isten-élményét, az alkotó Isten, a teljes életre, kegyelmi életre meghívó Isten egyesülést szomjazó szerelmét!

*„Jőjj, jegyesem, a Libanonról,
jőjj, jőjj a Libanon hegyéről,
jőszte az Amána csúcsáról,
Szánir és Hermon tetejéről,
hagyd el a vadon hegyi tájat,
hol oroszlán, s párduc tanyáznak!*

*Megsebezted a szívem, húgom, menyasszonyom:
egy pillantás szemedből a szívem megsebezte,
és megrabolt eszemtől láncodból egy szemecske!*

*Édes a te szerelmed, húgom, menyasszonyom!
Be édesebb szerelmed, be ízesebb a bornál,
s keneteid különbek a legjobb balzsamoknál!*

*Színmézzel csordul ajkad, húgom, menyasszonyom!
Az ínyed és a nyelved mézes tejtől csepegnek,
s Libánon illatával részegít drága selymed!” (IV. ének.)*

Ezzel a később mérhetetlen és olthatatlan szenvedéllé fokozódó vágygal hívja mennyei Jegyesét a lélek is:

*„Jőjj, kedvesem, gyönyörre vár a kerted:
szakaszd gyümölcsét a dús élvezetnek!” (IV. ének.)*

Az egyedi lélek vágyódásában pedig egy egész nép, a bolyongó, nyugtalan, mások megvetésének oly sokszor kitett ószövetségi választott nép sóhajt a megígért Messiás után. Ezzel a sóhajjal együtt jajdul fel az elvesztett Éden siratója és valami halvány megsejtése a megváltásban eljövendő boldogságnak:

*„Ó, lennének csak testvérek: te meg én,
és nőttél volna fel anyám tején,*

*hogyan az úton, ha ajkad csókja érne,
ne lenne részünk mások megvetése!*

*S én elvinnélek, karjaimba zárva,
és várna ránk anyám ágyasszobája,*

*hol fűszeres borral kínálna kelyhem,
s gránátalmám mustját innád, szerelmem!” (VIII. ének.)*

A beteljesülés oly misztikus magaslatokba emeli a lelket, ahol elnémul minden evilági okoskodás, hogy helyette a végtelen Isten, a szeretetünkre, ég és föld egyesülésére vágódó Isten ölelje át kitaruló, s elragadtatásának teljességében belésimuló menyasszonyát. Ebből az önfeledt egygyéválásból pedig ugyanott eszmél immár megújított életére az emberiség, ahol ősanja oly mélységesen mélyet bukott: „az almafánál”. Ez az almafa nemcsak a paradicsombeli jó és gonosz tudás fáját jelenti, hanem Jézus Krisztus kereszttjét is. Így csendülnek meg, — hol halkabban, hol erőteljesebben, — az ószövetségi énekekben a megváltás motívumai, így dereng fel az évezredek adventi homályában bolyongó nemzedékek előtt az Ujszövetség hajnala:

*„Ki az, ki jó a pusztaság felől,
s gyönyörtől ittasan
szerelmesére dől ?*

*Az almafánál ébresztettelek,
hol megesett anyád,
és szüldő anyá lett!”*

(VIII. ének.)

A Jelenések Könyve csodálatos képekben állítja eléink az új Jeruzsálem, „a vőlegényének fölékesített menyasszony” menyegzőjét isteni Jegyesével, a Báránnyal, Az elmélkedő, Istenbe fonódó keresztény lélek ennek a misztikus násznak a fényében keresi és találja meg az Énekek Énekének valóságos értelmét: Krisztus, a győzedelmes Bárány, a Vőlegény, itt, „az Alfa és az Omega”, „a kezdet és a vég” trónusánál mindörökre egyesül „ragyogó fehér gyolcsba öltözött” Jegyesével, az Egyházzal.

Álljon itt befejezésül az a részlet, mely Sarlós Boldogasszony napjának szentleckéjéül szolgál, s melynek végső sorait a Szeplőtelen Szent Szűz lourdesi megjelenésének szentmiséjében is imádkozza az Anyaszentegyház, az inspiráló Szentlélek Úristen kegyelemmel teljes mátkájára alkalmazva azokat:

*„Csitt! Jó a kedvesem!
Szerelmem már közel:
ugrál a hegyeken,
s a halmokon szökell.
Mint gyors gazella, úgy siet felém,
iramló szarvas fürge borjaként!*

*S már itt is ő.
a házfalunk megett,
benéz az ablakon,
a rácsokon beles,
és szólít engemet:*

*„Kelj szaporán, szerelmesem,
kincsem, galambom, jer velem!
Lásd: már a tél messze viharzott,
esője elállt, eliramlott.
Virágbomlástól tarkállnak a földek,
harsány madárfütty riasztja a csöndet,
s a táj felett a gerle hangja bűg...
Zsengéje érik már a fügefának,
virágzó szőlőtők illata árad...
Serkenj, barátnőm, jöszte, szépem,
szirt-galambom a sziklarésben,
a kőfal rejtekében!
Mutasd meg arcodat,
hadd halljam hangodat,
mert szavaid csengése édes,
s orcád gyönyörűsége!”*

(II. ének.)

Az Énekek Énekének allegorikus jelentése nem teszi szükségessé, hogy mindenütt, legkisebb részleteiben is rejtett értelmet keressünk. Elég, ha a fő szempontot, az énekek alap gondolatát tartjuk szem előtt, s ennek tükrében, befele forduló, elmélkedő és Istenhez emelkedő lélekkel olvassuk eget-földet, istenit és emberit egységbefonó, költői sorait.